Landelijk Kenniscentrum Hoogbegaafdheid
Thema 1
Praktijk

Versnellen

In het primair en voortgezet onderwijs

Inzichten over versnellen voor hoogbegaafde leerlingen vanuit de praktijk in het primair en voortgezet onderwijs

NTCN
National Talent Centre of the Netherlands

Vooraf

In opdracht van het Ministerie van OCW ontwikkelt het National Talent Centre of the Netherlands het Landelijk Kenniscentrum Hoogbegaafdheid. Onderdeel van het kenniscentrum is een online kennisplatform, waar kennis over tal van thema's rond (hoog)begaafdheid worden gebundeld, steeds vanuit drie perspectieven: **wetenschap, beleid en praktijk**. In dit document belichten we het perspectief van de praktijk.
Zo ongeveer iedere maand behandelen we een nieuw thema, in de vorm van korte artikelen, verwijzingen naar verdiepende literatuur, praktijkvoorbeelden en inspirerende webinars. Het eerste thema: versnellen.
Wat is versnellen precies, werkt het ook en hoe breng je het op een goede manier in praktijk?

Wat is (hoog)begaafdheid?

Het is lastig een sluitende definitie te geven van (hoog) begaafdheid. Dat erkent ook de minister van Primair en Voortgezet Onderwijs in zijn Kamerbrief van 23 september 2022: "Ik kies er om deze reden voor het begrip hoogbegaafdheid breed op te vatten en te zien als een spectrum. Binnen dit begaafdheidsspectrum vallen grofweg de groepen begaafde leerlingen, hoogbegaafde leerlingen en zeer hoogbegaafde leerlingen. Daarnaast ziet men leerlingen die ook wel creatief (hoog)begaafd wordt genoemd en leerlingen die 'dubbel bijzonder' zijn. Het is belangrijk oog te hebben voor deze grote diversiteit onder de groep (hoog)begaafde leerlingen. Er bestaan grote verschillen in onderwijs- en ondersteuningsbehoeftes binnen de groep (hoog)begaafden en het is aan alle betrokkenen bij het onderwijs aan hoogbegaafden om eenieder een passend aanbod te bieden."

Perspectief praktijk

Roland Louwerse

De vraag die hier centraal staat is de volgende: is versnellen in het onderwijs (po en vo) wenselijk of niet?
Om die vraag te kunnen beantwoorden moeten we eerst een andere vraag beantwoorden: Waarom zou je een leerling willen laten versnellen?

De meest gehoorde reden is dat sommige kinderen cognitief zoveel sterker (sneller) zijn dan hun leeftijdsgenoten, dat zij zich te veel vervelen in een groep wanneer zij – in die groep – onderwijs krijgen in zaken die zij allang beheersen, of de lesstof zo snel doorgronden dat zij al klaar zijn als de anderen nog moeten beginnen. Stel u een kind voor dat al kan lezen en schrijven en op school 'opnieuw' moet gaan leren lezen en schrijven. Zou dat niet zonde van de inspanning van leerkracht en leerling zijn?

Waarschijnlijk zal ieder volmondig 'ja' op deze vraag antwoorden. De praktijk van de afgelopen twintig jaar leert ons echter dat een oplossing voor dit probleem niet zo eenduidig is. De leerling laten versnellen is een veel gekozen oplossing. De reden hiervoor is vaak dat het school-organisatorisch een vrij simpele oplossing is. Er hoeft weinig tot niets aan het curriculum aangepast te worden, leerkrachten hoeven geen extra inspanningen te verrichten, en ouders zijn vaak trots dat hun kind 'zo slim' is dat het een groep mag overslaan, dat ook van die kant niet snel bezwaren rijzen.
Dus toch een weinig controversieel thema?

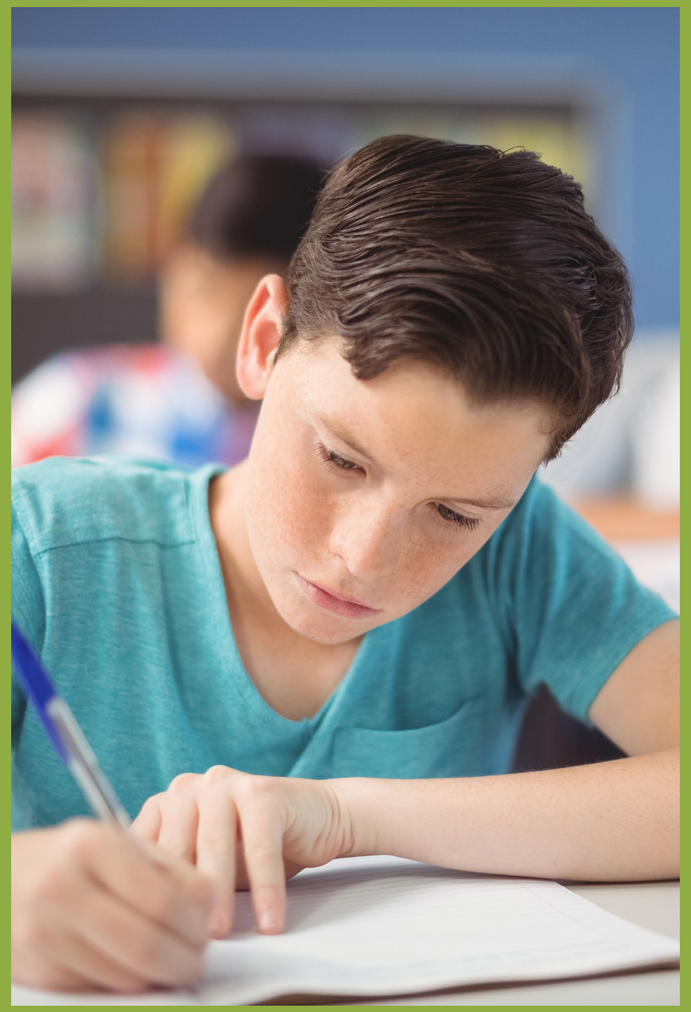
Laten we twee voorbeelden uit de praktijk bekijken van leerlingen die versnellen, Sander en Roos.

Sander

Sander verveelt zich in groep 3 verschrikkelijk. Hij kan al lezen, schrijven en rekenen en juist deze onderwerpen staan dit schooljaar centraal. Vader en moeder komen op school met de vraag of Sander al vooruit kan werken met nieuwe lesstof. Oude lesstof leren is namelijk niet motiverend en Sander wil eigenlijk helemaal niet meer naar school. Omdat aan één kind nieuwe en andere lesstof aanbieden in een verder homogene groep een heel gedoe is, vooral als dit stof betreft van een heel jaar verder, stelt school voor dat Sander het jaar vervolgt in groep 4 van de middenbouw. De intern begeleider is ook om haar mening gevraagd en zij meent dat Sander dat zeker aan kan, niet alleen cognitief, maar ook sociaal en emotioneel, omdat Sander in de pauzes al vaak speelt met oudere leerlingen. Als Sander zelf ook gevraagd wordt of hij dit een goed idee vindt, en hij aangeeft dat hij dit heel graag wil, dan is de keuze snel gemaakt.
Zo gezegd, zo gedaan: in groep 4 heeft Sander de uitdaging die hij nodig heeft en hij gaat weer met plezier naar school. Naast rekenen met grotere getallen komen ook andere vakken aan bod, zoals wereldoriëntatie: Sander is enorm geïnteresseerd in aardrijkskunde en geschiedenis en hij kan hierin zijn hart ophalen!

Maar aan het einde van groep 4 begint Sander zich toch weer een beetje te vervelen: de onderwerpen die worden behandeld bij wereldoriëntatie kent hij meestal al. Thuis heeft hij alle delen van de oude encyclopedie van zijn vader op zijn kamer staan, kijkt hij alle YouTube filmpjes over de oude piramides die hij kan vinden en volgt hij een podcast over dinosaurussen.
Toen vader en moeder aan het einde van het vierde schooljaar weer op school kwamen, spraken zij op de ouderavond hun angst uit dat Sander zijn plezier in school weer zou gaan verliezen. Ze lieten ook een IQ-test zien, waaruit bleek dat hun kind hoogbegaafd was. In het bijgeleverde rapport stond dat hun kind veel uitdaging nodig had, omdat het zich anders zou gaan vervelen en mogelijk zou gaan onderpresteren.
De juf beloofde dat Sander in de teamvergadering uitgebreid besproken zou worden. Aan het einde van de vergadering werd besloten dat Sander weer een groep zou overslaan.
Groep 6 bleek best pittig voor Sander. Natuurlijk was hij wel snel en slim, maar hij merkt dat hij bepaalde dingen uit groep 5 wel gemist had: dingen als woordbenoeming en zinsontleding. Dat vond hij best lastig. Helaas was er geen tijd voor een goede hiatencheck.
Na groep 6 deed Sander met de rest van de leerlingen ‘gewoon’ groep 7 en 8. Engelse spreekvaardigheid ging hartstikke goed, maar spelling en grammatica waren bij Nederlandse taal best moeilijk. Al die regeltjes. Gelukkig zou hij wel gewoon een hoog schooladvies voor de middelbare school krijgen, ook als zijn eind-CITO zou tegenvallen. Dat had de meester zelf gezegd.

Naar het voortgezet onderwijs:

Op 10-jarig leeftijd start Sander in klas 1 van het stedelijk gymnasium.
Hij gebruikte voor het eerst van zijn leven een agenda. Een echte. Waar hij op de basisschool alles best kon onthouden, daar zou hij nu zoveel huiswerk krijgen dat hij dat op moest schrijven. Zijn mentor had hem dat in het mentoruur ook verteld. Je moest het huiswerk schrijven op de dag dat het werd afgetoetst. Dus de eerste 20 woorden van de Franse woordenlijst leren moest hij noteren op aanstaande vrijdag en dan op het 3e uur. Maar hij was zijn pen vergeten en kon dus niks opschrijven. Bram, zijn vriendje, had maar één pen en die wilde ‘m niet uitlenen. Dan maar gewoon onthouden.
Vrijdag hadden ze ook nog huiswerk voor geschiedenis en wiskunde. Bij wiskunde had hij een pen kunnen lenen en had hij wat opgeschreven dat hij thuis niet meer kon lezen omdat de pen vlekte. De mentor had gezegd dat huiswerk ook door de docenten in Magister werd gezet, maar hij was het wachtwoord van dat Magister vergeten. Het stond in een brief, maar die brief was in zijn tas zoek geraakt.

We moeten hier omwille van tijd en ruimte het levensverhaal van Sander stoppen, maar u kunt het zelf wellicht al een beetje invullen. Als Sander niet snel door een mentor of medeleerling onder de vleugels wordt genomen, loopt Sander de kans vermalen te worden in de machine van het voortgezet onderwijs anno nu. Hartstikke slim, gemotiveerd, maar totaal niet schoolvaardig of ‘streetwise’. En hij vond het best moeilijk om vriendjes te worden met zijn veel oudere klasgenoten die behoorlijk ruw waren en met heel andere dingen bezig waren dan hij.

Roos

Roos, een vriendinnetje van Sander uit de buurt, gaat ook sneller door het schoolcurriculum heen dan normaal. Zij zit op een school waar ze echt beleid hebben gemaakt op het feit dat kinderen op dezelfde leeftijd toch heel verschillende mogelijkheden, vaardigheden en talenten kunnen hebben. Zo zit Roos voor rekenen al bij oudere kinderen in de groep, sommige zijn al zelfs bovenbouwleerlingen, maar doet ze taal nog met middenbouw leerlingen. Je mag van school meerdere keren per jaar per vak of thema wisselen van niveaugroep. Dat alles wordt goed geregistreerd en gemonitord in een leerlingdossier. Roos zit wel in een stamgroep, een soort ‘vaste klas’ waar ze dingen met haar vaste klasgenootjes doet. Ze doen niet alleen normale schoolvakken, maar ze leren bijvoorbeeld zich ook te ontspannen bij Yoga en hun creativiteit te uiten bij toneel en kunst.

Uiteindelijk is Roos 11 jaar als ze naar het voortgezet onderwijs gaat. Ze heeft een heel stevige basis, cognitief en sociaal en emotioneel, en heeft veel vaardigheden geleerd die in het voortgezet onderwijs goed van pas komen, zoals plannen, organiseren, doelen stellen, leerstrategieën toepassen, enz. Met deze bagage maakt ze een goede start en kan ze zonder problemen mee - en soms zelfs vooruit - met de andere kinderen op school. Ze is al gewend om te werken in verschillende groepen en lokalen en kan goed inschatten wat ze al wel goed en wat ze nog niet goed kan. Daarbij staat ze zelfbewust en positief in het leven.

Sander en Roos, twee gezellige, gemotiveerde en leergierige kinderen uit dezelfde buurt: allebei versneld in het basisonderwijs, maar allebei met totaal verschillende kansen op succes in het voortgezet onderwijs.

Natuurlijk is er ook een groep scholen die zich tussen deze extremen (niet goed overdacht en georganiseerd en super goed georganiseerd) beweegt en met verschillende instrumenten als de versnellingswenselijkheidslijst en het Digitaal Handelingsprotocol hoogbegaafdheid (DHH) probeert kinderen zo goed mogelijk te begeleiden.
Maar laten we onze beginvraag niet uit het oog verliezen: **waarom zou je leerlingen willen laten versnellen?** De reden was dat er anders demotivatie met een bore-out kon optreden. Maar als je je onderwijs zo inricht dat ook binnen een min of meer vaste groep onderwijs op maat geboden kan worden, met een goed gedifferentieerd aanbod naar boven en naar beneden, dan wordt de roep om versnelling al veel minder snel gehoord. Zeker als een school nog de mogelijkheid heeft om leerlingen voor een dagdeel per week buitenschools ervaring te laten opdoen, in een bovenschoolse plusklas of andere voorziening waar kinderen met 'peers', ontwikkelingsgelijken, verdiepend en verrijkend bezig kunnen zijn.

Vanuit de praktijk kunnen we constateren dat het grootste pijnpunt bij versnellen (in de zin van een hele jaarlaag, of zelfs twee, overslaan), de overgang van het basis- naar het voortgezet onderwijs is. Anders dan in veel andere landen, betekent het in Nederland vaak een radicale verandering van lessituatie, vriendjes en omgeving. Een kleinschalige, vertrouwde, vaak 'om de hoek' liggende school wordt verruild voor een groter schoolcomplex, verder weg, met vaak hooguit een paar vertrouwde gezichten op het nieuwe en grote schoolplein, waar vooral veel grotere jongens en meisjes rondlopen. Voor elke leerling is deze overgang al een hele stap, maar voor jonge, versnelde en begaafde kinderen, kinderen van wie we weten dat zij over het algemeen nog veel gevoeliger zijn voor veranderingen van omgeving en milieu, en fijnbesnaarder dan de gemiddelde leerling, is deze overgang een horde die niet zelden zonder trauma's, angsten en andere psychische problemen wordt genomen. **Kinderen als Roos, die goed gemonitord en goed uitgerust met kennis en vaardigheden, een versnelde overgang doen, hebben hierbij de grootste kans om succesvol hun loopbaan te kunnen voortzetten.** Zeker als het voortgezet onderwijs geen speciale voorzieningen heeft voor jonge begaafde kinderen zoals Roos en Sander.

Gelukkig zien steeds meer scholen dit gevaar: heel jonge leerlingen, slim, maar weinig vaardig, en nog minder ‘streetwise’, die in het voortgezet onderwijs kopje ondergaan. **Kopje onder gaan door schijnbaar eenvoudige dingen als onbekendheid met werken in een agenda, huiswerk moeten maken en leren, een overvloed aan verschillende docenten en verschillende vakken die helaas niet allemaal in één schrift blijken te passen, verschillende lokalen, en door geduw en getrek op de gangen en in de kantine.**
Scholen proberen dit probleem te ondervangen door inzet van extra mentoren, speciale mentoruren waarin studievaardigheden of sociale vaardigheden behandeld worden, aparte klassen voor vroege en slimme kinderen, en sinds enkele jaren zelfs met speciale extra jaarlagen voor deze kinderen: een tussenjaar – groep 9 of intermezzo genoemd – dat kinderen de kans geeft zich goed voor te kunnen bereiden op hun nieuwe onderwijswereld. Want voor velen is het echt een nieuwe wereld: van klein naar groot, van één meester naar 14 docenten, van één klaslokaal naar 25 klaslokalen. Kon je eerst lopend naar school, nu moet je tien kilometer heen en terug fietsen. En als tienjarige dan nog in een klas vol pubers terecht komen, die het over allerlei zaken hebben waar jij nog geen benul van hebt, laat staan belangstelling!

Eenmaal binnen het voortgezet onderwijs is de roep om versnelling met een heel jaar voor alle vakken tegelijkertijd veel minder te horen dan in het basisonderwijs. Als er hier versneld wordt is het meestal in het voorexamenjaar, waarin kinderen al voor één of twee vakken eindexamen doen.
Op steeds meer scholen is het mogelijk een gedifferentieerd examen te doen met vakken afgesloten op verschillende niveaus: bijvoorbeeld een mavo diploma met twee of drie vakken afgesloten op havo niveau, of een havo diploma met enkele vakken afgesloten op vwo niveau.
Na een geslaagde pilot met een groep scholen voor een 5-jarige VWO opleiding, zien we ook hier het aantal scholen groeien dat deze versnelde variant aanbiedt.
Andere scholen mogen dit ook doen, maar moeten dit dan per geval eerst aan de inspectie voorleggen.

Ook hier moet je weer de ‘waarom’-vraag stellen. **Voor welk probleem is dit de oplossing?** Als een kind liever afstroomt naar het 5-jarige HAVO omdat hij het niet kan volhouden na de vierde klas nog eens twee jaar op school te zitten, dan is dit voor zo’n leerling wellicht een oplossing. Voor anderen betekent het alleen dat ze een jaartje eerder naar een vervolgstudie mogen en de vraag is dan of dat per se heel fijn is. Heb je de ambitie om de jongste advocaat van Nederland te worden, dan is het wellicht wel weer een goede stap naar dat doel.

Daarnaast biedt het voortgezet onderwijs in Nederland een keur aan variëteiten in onderwijsaanbod, werkelijk uniek in de wereld. Denk aan: gymnasia, begaafdheidsprofielscholen, cultuurprofielscholen, internationale scholen, technasia, scholen met versterkt talenonderwijs, LOOT-scholen (voor topsporters) en innovatieve scholen als Agora onderwijs.
Er valt dus heel wat te kiezen om het best passende onderwijs voor je kind te krijgen.

En toch, ondanks alles wat er mogelijk is, horen we helaas nog te vaak verhalen over ‘slimme’ kinderen die zich erg vervelen in de reguliere lessen.
Soms moet er daarom een keuze ‘uit kwaden’ gemaakt worden: bijvoorbeeld extreem versnellen en het voortgezet onderwijs in twee of drie jaar afronden, en op de koop toenemen dat je als veertienjarige dus naar de universiteit mag, maar nog geen biertje kan bestellen. Afgezet tegen het in normaal tempo doorlopen van het onderwijs, met als risico een bore-out, verleidingen zoeken in drugs of drank, of op andere dwaalwegen terecht komen.

Dus nee, de keuzes voor leerlingen die cognitief meer in hun mars hebben, zijn niet per se makkelijk. En versnellen kan in het basis- en voortgezet onderwijs zeker een serieuze optie zijn. Maar laat het nooit de enige keuze zijn. En wanneer je toch kiest voor versnellen, zorg dan dat je de ‘bijkomende schade’ zoveel mogelijk beperkt door een goede risico inventarisatie op het gebied van cognitieve en executieve (uitvoerende) vaardigheden, sociaal en emotioneel welzijn, en een gezonde persoonlijkheidsontwikkeling.

Literatuur en aanvullende informatie

1. Voor modern onderwijs zoals hier beschreven, zie de School of Understanding in Amstelveen, https://www.schoolofunderstanding.nl/, IKC Mondomijn in Helmond https://www.mondomijn.nl/, basisschool De Verwondering in Lent https://www.verwondering.info/

2. Zie hiervoor bijvoorbeeld de Day a Week School https://dayaweekschool.nl/, Summerschool activiteiten via universiteiten https://utrechtsummerschool.nl/ en mogelijkheden voor kampen met peers https://peers2play.nl/

3. Een van de eerste scholen met een zogenaamde intermezzo voorziening was het Stedelijk Gymnasium Nijmegen https://www.stedelijkgymnijmegen.nl/groep-7-8/intermezzo,

4. Voor een overzicht van scholen die meededen aan de pilot, zie https://www.google.com/maps/d/viewer?mid=10QPXvTphs4qiMtkPedPfJBUg0dE&ll=52.25186365438963%2C5.9744261757812325&z=8

Colofon

Deze brochure is een productie van het Kenniscentrum Hoogbegaafdheid, in opdracht van het ministerie van Onderwijs Cultuur en Wetenschappen

Contact: contact@nationaltalentcentre.nl

Tekstredactie:
Richard Stuivenberg, OOG onderwijs en jeugd

Vormgeving
Ratio
Maartje Sanders en Esmée van Zon

Radboud Talent in Ontwikkeling

OOG onderwijs en jeugd

NOVILO

Aan dit nummer werkten mee:

Perspectief wetenschap
Ratio, Wetenschappelijk Expertisecentrum Radboud Talent In Ontwikkeling

Marjolijn van Weerdenburg, docent en onderzoeker aan de Radboud Universiteit - Behavioural Science Institute & voorzitter van expertisecentrum Radboud Talent in Ontwikkeling (RATiO)
Lianne Hoogeveen, bijzonder hoogleraar 'Identification, Support and Counseling of Talent' aan de Radboud Universiteit - Behavioural Science Institute.
Anouke Bakx, bijzonder Hoogleraar 'Begaafdheid' aan de Radboud Universiteit - Behavioural Science Institute & lector 'Goed leraarschap, Goed leiderschap' bij Fontys Hogeschool

Perspectief beleid
OOG onderwijs en jeugd

Bas Warner, adviseur / onderzoeker bij OOG onderwijs en jeugd
Hanna ten Harmsen van den Beek, adviseur / onderzoeker bij OOG onderwijs en jeugd

Perspectief praktijk
Novilo

Roland Louwerse, directeur Novilo en VO op Niveau en senior onderwijsadviseur

Februari 2023

NTCN

National Talent Centre
of the Netherlands

